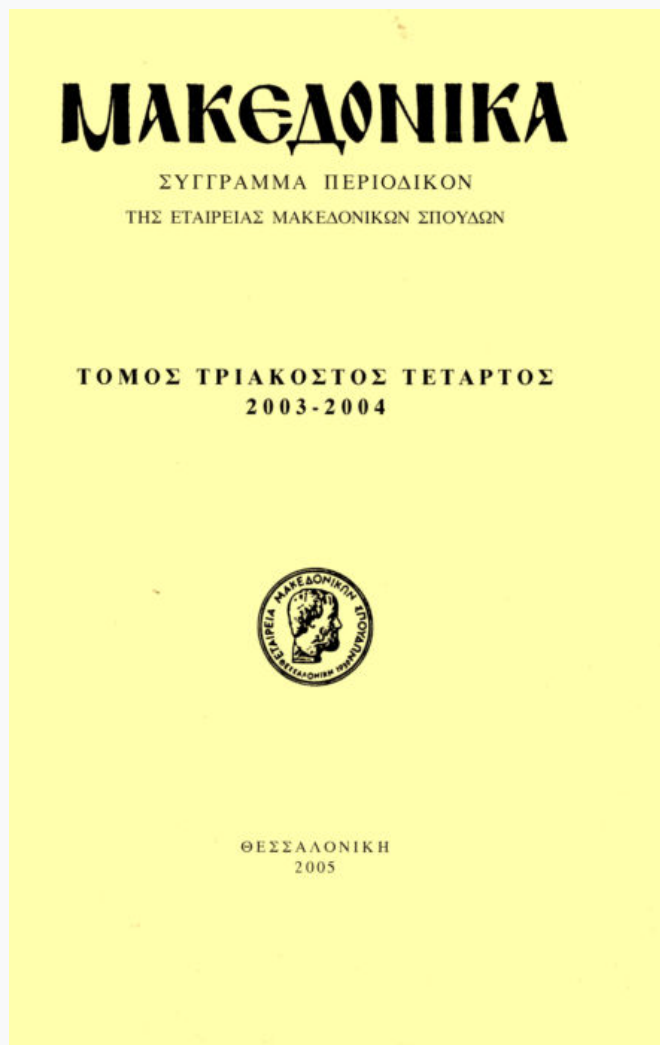

Μακεδονικά

Τόμ. 34, Αρ. 1 (2004)

Δημογραφική εξέλιξη της πόλης της Φλώρινας (1905-1928)

Σ. Ηλιάδου-Τάχου

doi: [10.12681/makedonika.870](https://doi.org/10.12681/makedonika.870)

Copyright © 2014, Σ. Ηλιάδου-Τάχου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ηλιάδου-Τάχου Σ. (2004). Δημογραφική εξέλιξη της πόλης της Φλώρινας (1905-1928). *Μακεδονικά*, 34(1), 91-108.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.870>

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΗΣ ΦΛΩΡΙΝΑΣ (1905-1928)

Εισαγωγή

Στην απογραφή των κατοίκων της ελληνορθόδοξης κοινότητας Φλώρινας, που περιλαμβάνεται στο Αρχείο της *Ιεράς Μητροπόλεως Μογλενών*¹, καταγράφονται όλοι οι Ορθόδοξοι Χριστιανοί της κοινότητας του έτους 1905.

Η καταγραφή γίνεται *κατά συνοικίες* και σε σημαντικό ποσοστό αναφέρεται το *βαπτιστικό όνομα* και ένα *προσωνύμιο*, καθώς η χρήση του επιθέτου όπως το ξέρουμε δεν έχει γενικευτεί στις αρχές του αιώνα στη μικρή κοινωνία της Φλώρινας. Εξετάζοντας λοιπόν τα προσωνύμια αυτά θα επιχειρήσουμε να συναγάγουμε συμπεράσματα σχετικά με την επαγγελματική και πληθυσμιακή σύνθεση των επί μέρους συνοικιών της Φλώρινας στις αρχές του αιώνα.

Συγκεκριμένα πιο προσεκτική *ομαδοποίηση των επαγγεμάτων του συνόλου του πληθυσμού, τόσο του Χριστιανικού όσο και του Μουσουλμανικού*, θα προσφύγουμε στην αναλυτική καταγραφή ονομάτων και επαγγελματικών κατηγοριών που περιλαμβάνεται στον δημοσιευμένο στα 1910 Οδηγό το Ν. Ιγγλέση², ο οποίος επιχειρεί μια παρουσίαση των επαγγελματιών της Φλώρινας.

Είναι σαφές ότι οι δυο πηγές, οι οποίες απέχουν χρονικά μόλις 5 έτη, παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές. Η απογραφή της Μητρόπολης του 1905 έγινε για να διαπιστωθεί η δύναμη του ελληνορθόδοξου στοιχείου της πόλης, είναι αναλυτική και χρησιμοποιεί προσωνύμια. Αντίθετα, η έκδοση του Ιγγλέση απευθύνεται σε εμπόρους που αποβλέπουν σε συναλλαγές με τα αστικά κέντρα του αλύτρωτου Ελληνισμού, καταγράφει τα ονόματα εκείνων των συμπολιτών μας που έχουν συγκεκριμένους και σαφείς επαγγελματικούς ρόλους και χρησιμοποιεί τα επίθετα, όπως τα ξέρουμε σήμερα. Βρισκόμαστε εξάλλου στις παραμονές της απελευθέρωσης και είναι φυσικό οι προηγμένες οικονομικά και κοινωνικά επαγγελματικές τάξεις της πόλης να έχουν ήδη υιοθετήσει τον χαρακτήρισμό με επίθετα. Η σύγκριση των δεδομένων των δυο πηγών οδηγεί σε σημαντικά συμπεράσματα.

¹ Σ. Ηλιάδου-Τάχου, «Η απογραφή του πληθυσμού της ελληνικής κοινότητας Φλωρίνης», έτ. 1905», *Αριστοτέλης* (Φλώρινα 1991) 47-63.

² Ν. Γ. Ιγγλέσης, *Οδηγός της Ελλάδος άπ'απής της Μακεδονίας της Μ. Ασίας, μετά των νήσων του Αρχιπελάγους και των νήσων Κρήτης, Κύπρου, Σάμου, έτ. Γ', τ. Α', Αθήνα 1910-1911.*

1. *Η απογραφή των ορθοδόξων κατοίκων από τη Μητρόπολη Μογλενών (1905)*

Αρχικά μπορούμε να κατατάξουμε τα προσωνύμια της πηγής του 1905 σε κατηγορίες με κριτήριο το χαρακτηριστικό εκείνο που χρησιμοποιείται για να περιγραφεί το κάθε μέλος της ελληνοορθόδοξης κοινότητας.

Οι τύποι προσωνυμίων που χρησιμοποιούνται είναι οι εξής:

1) Ο προσδιορισμός των γονέων. 2) Ο προσδιορισμός του επαγγέλματος. 3) Η απόδοση πλήρους επιθέτου. 4) Ο προσδιορισμός του πεθερού. 5) Ο προσδιορισμός από το όνομα συζύγου. 6) Η περιγραφή με αναφορά σε ένα σωματικό ελάττωμα. 7) Η αναφορά στον τόπο προέλευσης. 8) Η απόδοση της ιδιότητος του εντοπίου ή του ξένου η οποία είναι ανεξάρτητη από τον τόπο προέλευσης και σχετίζεται κατά πάσα πιθανότητα με την ύπαρξη πολιτικών δικαιωμάτων στον χώρο της κοινότητας. 9) Ο προσδιορισμός με βάση ένα φυλετικό χαρακτηριστικό. (Ο τύπος αυτός συναντάται μια μόνο φορά για κάποιον προερχόμενο από τη Νεγοβάνη, ο οποίος φέρει πλην του πατρώνυμου το προσωνύμιο Αλβανός).

Ο πρώτος τύπος προσωνυμίων χρησιμοποιείται σε 83 περιπτώσεις. Είναι πιο συχνός στην Αλβανική συνοικία όπου οι περισσότεροι από τους μισούς κάτοικοι (53%) δεν έχουν επώνυμο και προσδιορίζονται με βάση το όνομα του πατέρα. Τη μικρότερη αντίθετα συχνότητα παρουσιάζει ο συγκεκριμένος τύπος στη συνοικία της Αγοράς όπου ένας μόνο από τους 37 εγγεγραμμένους προσδιορίζεται με το όνομα του πατέρα του (2,7%). Μικρά είναι τα ποσοστά και στις κεντρικές συνοικίες του Βαροσίου καθώς και στη συνοικία των Αγγειοπλαστών. Αν λοιπόν συνδέσουμε τη χρήση αυτού του τύπου προσωνυμίου με την υποτονική κοινωνική παρουσία και με την έλλειψη σαφούς επαγγελματικής ιδιότητας, θα πρέπει να αναφερθούμε στην ύπαρξη κοινωνικής διαστρωμάτωσης η οποία σχετίζεται άμεσα με τη διάκριση σε συνοικίες. Δεν αποκλείεται όμως η εμμονή στον τύπο αυτό να οφείλεται και σε παραδόσεις ή συνήθειες και σε μια πληθώρα ακόμα αστάθμητων παραγόντων που δε μας δίνουν τη δυνατότητα να διατυπώσουμε με βεβαιότητα κοινωνικού χαρακτήρα ερμηνείες.

Ο δεύτερος τύπος προσωνυμίων που σχετίζεται με την περιγραφή του επαγγέλματος των κατοίκων της Φλώρινας χρησιμοποιείται 67 συνολικά φορές. Πρώτες στον προσδιορισμό αυτού του είδους είναι οι συνοικίες της Αγοράς, της Δεξιάς όχθης του Βαροσίου και των Αγγειοπλαστών όπου οι αναφορές σε επαγγέλματα ξεπερνούν τις 10. Ακολουθούν οι συνοικίες Τσολάκ-Τσεσμέ, Αριστερή όχθη Βαροσίου και Τσιφλίκι ενώ ανύπαρκτη είναι η χρήση επαγγελμάτων στα προσωνύμια της Αλβανικής συνοικίας της Αιγυπτιακής και της συνοικίας Αρμεντοκαλίδων. Το συμπέρασμα λοιπόν που προκύπτει

είναι εύλογο: ο καταμερισμός της εργασίας και η διασπορά των επαγγελματιών είναι προνόμιο ορισμένων κυρίως συνοικιών, στις οποίες η επαγγελματική ιδιότητα αντιμετωπίζεται ως προϋπόθεση κοινωνικής ενσωμάτωσης. Στις συνοικίες αυτές ακμάζουν και οι περιώνυμες συντεχνίες.

Σχετικά τώρα με τα είδη επαγγελμάτων που αναφέρονται και τα οποία περιγράφουν τις ασχολίες των κατοίκων, σε μια πρώιμη σχετικά περίοδο, μπορούμε να κάνουμε ορισμένες επισημάνσεις:

Το επάγγελμα που καταγράφεται με *μεγαλύτερη συχνότητα* (αποδίδεται ως προσωνύμιο σε 6 συνολικά άτομα) είναι αυτό του *κεραμιτζή*, δηλαδή του κατασκευαστή καμπυλωτών τουρλικών κεραμιδιών³, κάτι που μας επιτρέπει να διατυπώσουμε την υπόθεση ότι οι *κεραμιτζήδες* ήταν στις αρχές του 20ού αιώνα μια χαρακτηριστική για τα δεδομένα της Φλώρινας επαγγελματική τάξη-συντεχνία με παραγωγικό έργο.

Τη δεύτερη θέση, ως προς τη συχνότητα καταγραφής στην πηγή, κατέχουν τα επαγγέλματα του *τσουκαλά*, του *φούρναρη* ή *ψωμά* και του *κασάπη*. Τα τρία αυτά είδη επαγγελμάτων αποδίδονται ως προσωνύμια σε 5 άτομα το καθένα.

Επιβεβαιώνεται λοιπόν για μια ακόμα φορά η παρουσία της ακμαίας συντεχνίας των *τσουκαλάδων*, οι οποίοι στην ομώνυμη συνοικία συντηρούν το Νηπιαγωγείο Τσουκαλάδων⁴, ενώ καθίσταται σαφές ότι το επάγγελμα του φούρναρη ήταν ευρύτατα διαδεδομένο στην πόλη στις αρχές του 20ού αιώνα⁵. Η παρουσία όμως πολυάνθρωπης συντεχνίας *κασάπηδων* δεν έχει μέχρι σήμερα καταγραφεί για την περίοδο στην οποία αναφερόμαστε. Στην ίδια πηγή γίνεται 4 φορές αναφορά στα επαγγέλματα του *σαπουντζή* ή *σαπουνά* και στο επάγγελμα του *παπά*. Η αμέσως επόμενη σε συχνότητα αναφορών κατηγορία επαγγελμάτων, η οποία αποδίδεται σε τέσσερα άτομα ως προσωνύμιο, είναι ο *μυλωνάς*⁶ και ο *κηπουρός*. Είναι μάλιστα εύλογη η παρουσία της τάξης των *μυλωνάδων*, αφού υπάρχουν οι *ψωμάδες* που αλέθουν το αλεύρι για το ψωμί τους στους νερόμυλους του Σακουλέβα.

Στην ίδια πηγή αναφέρονται ακόμα, δύο *σαπουνιάδες*, των οποίων η παρουσία στην πόλη δεν έχει επισημανθεί από τη βιβλιογραφία, δύο *μαραμπέ-ρηδες* ή *κουρείς* οι οποίοι θα αποτελέσουν στο μέλλον συντεχνία και δύο *γουνναράδες*, οι οποίοι έρχονται από την Καστοριά για ανεξιχνίαστους προς το παρόν λόγους. Τέλος μια και μόνο φορά γίνεται μνεία στα εξής επαγγέλματα τα οποία φαίνεται ότι ανταποκρίνονταν σε συγκεκριμένες κοινωνικές

³. Δ. Μεκάσης, *Τα παραδοσιακά επαγγέλματα της Φλώρινας*, Φλώρινα 1993, σσ. 22-30.

⁴. Σ. Ηλιάδου-Τάχου, «Περιγραφή των συνεδριάσεων της Εφορίας της Ορθόδοξης κοινότητος Φλωρίνης 1905-1912», *Αριστοτέλης* 197-198 (Φλώρινα 1989).

⁵. Μεκάσης, *ό.π.*, σσ. 14-21 και 39-45.

⁶. *Ο.π.*, σ. 43.

ανάγκες της εποχής: *εφαπλωματής, μαχαλελής, ιατρός, κουνδουράς, χρυσόχοος, βαφεύς, κηροποιός, ξενοδόχος, σαλεπτζής, τενεκετζής, σαμαράς, χαλβατζής, ατζέμης, αλευράς, κεμαντζής, κάλφας, καλαϊτζής, καραγωγεύς, ο χαντζής, ο αμαξιλάτης*. Πρόκειται για επαγγέλματα που ασκούνται από λίγα μέλη της τότε κοινότητας, ίσως γιατί η ύπαρξη ανταγωνισμού στους τομείς αυτούς δεν είναι δυνατή.

Πριν όμως από τη συναγωγή οποιουδήποτε συμπεράσματος πρέπει να τονιστεί ότι πολλά από τα προσωνύμια δεν περιλαμβάνουν καταγεγραμμένη την επαγγελματική ιδιότητα των μελών της κοινότητας και επομένως όλα τα συμπεράσματα που προαναφέρθηκαν βασίζονται στην ανάλυση του δείγματος των 67 σωζόμενων επαγγελμάτων. Επιπλέον, στην πηγή δεν αναφέρονται τα επαγγέλματα των μελών της Μουσουλμανικής κοινότητας. Η παρουσία ή η επικυριαρχία Τούρκων επαγγελματιών σε ορισμένους τομείς θα μπορούσε να είναι μια ικανοποιητική εξήγηση για τη μειωμένη συχνότητα με την οποία απαντούν ορισμένα επαγγέλματα στον κώδικα του 1905.

2. Ο Εμπορικός Οδηγός του Ν. Ιγγλέση (1910)

Αντίθετα με την πηγή του 1905, ο *Εμπορικός Οδηγός του Ιγγλέση*, ο οποίος εκδίδεται το 1910, επιχειρεί μια κατάταξη των επαγγελματιών, οι οποίοι καταχωρούνται στις διάφορες κατηγορίες με αλφαβητική σειρά και με κριτήριο το επίθετό τους. Η πηγή αναφέρεται τόσο στους Χριστιανούς όσο και στους Μουσουλμάνους της κοινότητας, οι οποίοι επίσης κατατάσσονται αλφαβητικά και παρεμβάλλονται στην καταγραφή των χριστιανικών ονομάτων, όταν εντάσσονται στην ίδια επαγγελματική κατηγορία.

Στοιχείο κατάταξης είναι και στην περίπτωση αυτή το κύριο όνομα του Μουσουλμάνου, το οποίο συνοδεύεται από τους λοιπούς προσδιορισμούς, όπως *αγάς ή αφέντης*. Ο επίσημος χαρακτήρας των εγγράφων μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η άντληση των στοιχείων έγινε με έγκριση του Οθωμανικού Κράτους ή σαφέστερα της κυβέρνησης των Νεότουρκων, αφού εντάσσεται στο κλίμα των διακηρύξεών τους περί ισονομίας των εθνοτήτων. Είναι επομένως εύλογο να έχουν χρησιμοποιηθεί για τη σύνταξη του καταλόγου τα επίσημα αρχεία των μουσουλμανικών και των χριστιανικών συντεχνιών. Από την άποψη αυτή, το υλικό του *Οδηγού* είναι το πρώτο και ίσως το μοναδικό επίσημο κείμενο στο οποίο καταγράφονται οι συγκεκριμένες επαγγελματικές δραστηριότητες των κατοίκων της τότε κοινότητας. Εύλογος είναι όμως και ο περιορισμός των εγγράφων σε εκείνες τις μορφές επαγγελμάτων που μπορούν να συσχετιστούν με τη διεύθυνση του ευρωπαϊκού καπιταλισμού. Έτσι από τον κατάλογο απουσιάζουν τυπικά παραδοσιακά επαγγέλματα, τα οποία αναφέρονταν στην πηγή του 1905, προσφέρουν όμως ευκαιριακή απασχόληση

και δεν συνεισφέρουν καθοριστικά στη διαμόρφωση του δείκτη παραγωγικότητας (λείπει π.χ. το επάγγελμα του καλαϊτζή κ.ά.).

Στην καταγραφή λοιπόν των επαγγελματιών του 1910 ο μεταποιητικός τομέας παραγωγής αντιπροσωπεύεται από μια πληθώρα εργαστηρίων βιοτεχνικών προϊόντων. Τα μεγέθη που καταχωρούνται στον πίνακα αποδεικνύουν εύγλωττα την οικονομική επικυριαρχία του χριστιανικού στοιχείου της κοινότητας. Στο σύνολο των 179 επαγγελματιών που καταχωρούνται ονομαστικά, οι 146 είναι Χριστιανοί και μόλις οι 33 Μουσουλμάνοι. Το χριστιανικό στοιχείο της κοινότητας εξασφαλίζει την υπεροχή σε όλους τους τομείς παραγωγής σε ποσοστό 81%. Οι Μουσουλμάνοι καλύπτουν μόλις ποσοστό 19% στα διάφορα επίπεδα παραγωγής και περιορίζουν τη δραστηριότητά τους σε εξειδικευμένα αντικείμενα εμπορίας. Φαίνεται λοιπόν ότι κυριαρχούσαν οικονομικά στην *εμπορία του σίτου* από την οποία είχαν εκτοπίσει τελείως τους ελληνικούς οίκους, στην *εμπορία του ξύλου* όπου εμφανίζεται ένας μόνο Έλληνας και στη *μεταποίηση του σιδήρου*. Η προσπάθειά τους να διεισδύσουν οικονομικά στο *εμπόριο των αποικιακών, της μανιφατούρας και των υφασμάτων* δεν τελεσφόρησε, ενώ πέτυχαν να συναγωνιστούν τους Χριστιανούς στην *εμπορία των αλεύρων*, η οποία ελέγχεται από 2 Τούρκους και 2 Χριστιανούς. Επομένως, οι Χριστιανοί ελέγχουν το 84% των συναλλαγών στον μεταπρατικό τομέα που σχετίζεται με την εισαγωγή των προϊόντων του ευρωπαϊκού καπιταλισμού και είναι οι φορείς της οικονομικής δύναμης στην κοινότητα. Αλλά και στον τομέα παροχής υπηρεσιών οι Τούρκοι επιδίδονται μόνο στη διατήρηση καφενείων, αφήνοντας στους Χριστιανούς τις λοιπές δραστηριότητες.

Είναι ακόμα δεδομένη η κυριαρχία των Μουσουλμάνων στα λεγόμενα επιστημονικά επαγγέλματα, όπως και η κινητικότητα του χριστιανικού στοιχείου. Το μοναδικό οχυρό των Τούρκων, που είναι δύσκολο να αλωθεί, είναι το δικηγορικό επάγγελμα. Η πολυπλοκότητα του τουρκικού δικαίου, η αυτοδιοίκηση των χριστιανικών κοινοτήτων και η αποστροφή των υποδούλων προς την τουρκική γλώσσα υπήρξαν παράγοντες ανασταλτικοί. Η έλλειψη όμως χριστιανών δικηγόρων θα πρέπει να αποδοθεί κυρίως στις δομές του συστήματος απονομής δικαιοσύνης που διακρίνονταν για την αποσύνθεσή τους⁷. Αντίθετα η παρουσία 2 χριστιανών γιατρών στην κοινότητα και η επικράτηση του χριστιανικού στοιχείου στον τομέα διακίνησης φαρμάκων μαρτυρεί την ύπαρξη μιας ανερχόμενης τάξης χριστιανών επιστημόνων στην κοινότητα της Φλώρινας.

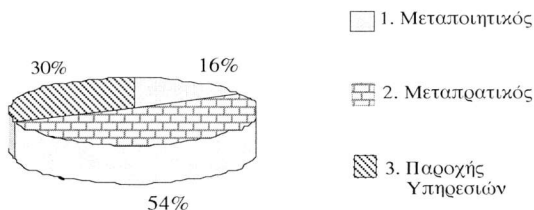
Τέλος, χρήσιμη είναι μια σύγκριση των μεγεθών που αντιπροσωπεύουν

⁷ Δ. Γιαννούλη. *Το εργαλείο Μοναστηρίου 1856-1870 Οικονομία, κοινωνία, διοίκηση*, Αθήνα 1989, σ. 102.

τους τρεις παραγωγικούς τομείς της οικονομίας στην κοινότητα της Φλώρινας, τον μεταποιητικό, τον μεταπρατικό και τον τομέα παροχής υπηρεσιών, στον οποίο, όπως είναι αυτονόητο, εντάσσονται και τα επιστημονικά επαγγέλματα. Στον προσδιορισμό των μεγεθών προσμετράται το σύνολο του καταγεγραμμένου πληθυσμού, Χριστιανικού και Μουσουλμανικού, αφού η πόλη λαμβάνεται ως παραγωγική μονάδα. Τα αποτελέσματα είναι αξιοσημείατα:

ΤΟΜΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ	ΠΟΣΟΣΤΑ ΕΝΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ
1. Μεταποιητικός	16,3%
2. Μεταπρατικός	53,6%
3. Παροχής Υπηρεσιών	29,9%

ΤΟΜΕΙΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΣΤΗ ΦΛΩΡΙΝΑ (1910)

Όπως προκύπτει από τον πίνακα, η οικονομία της κοινότητας στις αρχές του αιώνα στηρίζεται στο εμπόριο. Άρα η Φλώρινα, λίγο πριν από την απελευθέρωση, είναι ένα αστικό κέντρο με κυρίαρχη την οικονομική και πολιτική δύναμη του χριστιανικού στοιχείου.

4. Ο εκλογικός κατάλογος πόλεως Φλωρίνης του 1928

Για να αποκτήσουμε όμως μια ολοκληρωμένη εικόνα της πόλης των αρχών του αιώνα, είναι αναγκαίο να αναλύσουμε τα δεδομένα του «εκλογικού καταλόγου της πόλεως Φλωρίνης» του έτους 1928⁸. Η χρησιμότητα της συγ-

⁸. Πρόκειται για τον «Εκλογικόν Κατάλογον της πόλεως Φλωρίνης», της περιφέρειας του Προποδικίου Φλωρίνης, τὸν ἀνασυνταχθέντα καὶ ἐκτυπωθέντα ἐν ἔτει 1928, συμφωνῶνς πρὸς τὸν νόμον 3355 τοῦ ἔτους 1925. Ο κατάλογος μου παραχωρήθηκε για μελέτη από τον Πρόεδρο του Φ.Σ.Φ. «ο Αριστοτέλης» κ. Π. Βαφειάδη τον οποίο και ευχαριστώ από τη θέση αυτή, και ανήκε

κεκριμένης πηγής έγκειται κυρίως στο γεγονός ότι αυτή συμπεριλαμβάνει τόσο τους πρόσφυγες εκ Πελαγονίας, Πόντου, Μ. Ασίας, Θράκης, οι οποίοι έχουν ενταχθεί στον αστικό ιστό της πόλης, όσο και τους Εβραίους, οι οποίοι έχουν καταφύγει εδώ από την ευρύτερη Πελαγονία από τις αρχές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και οι οποίοι συγκροτούν την οργανωμένη εβραϊκή κοινότητα της πόλης. Η αποχώρηση του μουσουλμανικού στοιχείου έχει σαφέστατα μεταβάλλει την εικόνα και έχει διαμορφώσει νέες προϋποθέσεις στις σχέσεις παραγωγής αλλά και στην ταξική διαστρωμάτωση.

Η πηγή περιλαμβάνει 1.579 ονόματα πολιτών, οι οποίοι θα έπαιρναν μέρος στις επικείμενες εκλογές⁹. Κάθε σελίδα φέρει τη στήλη του αύξοντος αριθμού, τη στήλη στην οποία προσδιορίζεται σε ελάχιστες περιπτώσεις ο αριθμός Μητρώου, τη στήλη του επωνύμου, τη στήλη του ονόματος, τη στήλη του πατρώνυμου, τη στήλη στην οποία εμφανίζεται το έτος γεννήσεως, τη στήλη στην οποία αναγράφεται το επάγγελμα του εκλογέα και τη στήλη της *ενεστώσης διαμονής*, στην οποία προσδιορίζεται το εκλογικό τμήμα, με βάση την χωροταξική κατανομή των κατοικιών των πολιτών.

Η συγκεκριμένη πηγή είναι αντικειμενική, γιατί αποτελεί έναν λεπτομερειακό κατάλογο του πληθυσμού της πόλης, μετά από τις αλλεπάλληλες διαστρωματώσεις που έχουν επέλθει. Η πηγή όμως αυτή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μη ολοκληρωμένη, αφού σε αυτή δεν διευκρινίζεται η προέλευση των κατοίκων που αποτελούν την πόλη της Φλώρινας. Για να αρθεί αυτή η δυσχέρεια και για να μπορούν να εξαχθούν επί μέρους συμπεράσματα για τις διάφορες ομάδες του πληθυσμού, επιχειρήθηκε η δημιουργία μιας επιπλέον παράπλευρης στήλης, η οποία καθορίζει την προέλευση των κατοίκων. Ο καθορισμός της στήλης αυτής έγινε με προφορικές συνεντεύξεις¹⁰ και ολοκληρώθηκε μετά την παρέλευση ικανού χρόνου για τους 1.510 από τους 1.579 από τους αναγεγραμμένους στον κατάλογο. Για τους λοιπούς 69 δεν κατέστη δυνατή η ένταξή τους σε μια από τις επί μέρους κατηγορίες. Από αυτές τις κατηγορίες εκείνες που απαντώνται με τη μεγαλύτερη συχνότητα είναι οι Γη-

στη συλλογή του τέως Προέδρου του Συλλόγου Γ. Θεοδοσίου η οποία έχει παραχωρηθεί στον «Αριστοτέλη» από τη σύζυγό του Ρούλα Θεοδοσίου.

⁹ Οι εκλογές του 1928 θα δώσουν συντριπτική πλειοψηφία στο κόμμα των Φιλελευθέρων. Έχει προηγηθεί η ανακήρυξη της Α΄ Ελληνικής Δημοκρατίας (3.6.1927).

¹⁰ Η μέθοδος που υιοθετήθηκε περιλάμβανε την ανάγνωση των ολοκληρωμένων στοιχείων του καταλόγου σε ομάδα αποτελούμενη από τις: Αικατερίνη Τάχου (ετών 79), Ιφργένη Ηλιάδου (ετών 67), Ελένη Παναγιώτου (ετών 84). Για τους Μοναστηριώτες ρωτήθηκε η Πρόεδρος του Συλλόγου Μοναστηριωτών Θεσσαλονίκης κα Βιολέττα Σμυρνιού, ενώ για τους ποντίους ο Πρόεδρος της Ειξείνου Λέσχης Φλώρινας κ. Ι. Αντωνιάδης. Τα ονόματα που δεν συμπεριλήφθηκαν σε καμία κατηγορία είναι 69 συνολικά και δεν υπάρχει κάποια ένδειξη η οποία θα μπορούσε να μας οδηγήσει στην ένταξή τους στις κατηγορίες που μνημονεύτηκαν.

γενείς¹¹, οι Μοναστηριώτες¹², Μικρασιάτες, Πόντιοι, Θρακιώτες¹³, Πισοδερίτες¹⁴, Εβραίοι¹⁵.

Η κατανομή επί τους % των αντιπροσωπευτικότερων πληθυσμιακών ομάδων στον εκλογικό κατάλογο έχει ως εξής:

Γηγενείς:	45,49%
Μοναστηριώτες:	17,81%
Μικρασιάτες:	15,16%
Πόντιοι:	7,48%
Θρακιώτες:	3,11%

¹¹ Η κατηγορία «γηγενείς» περιλαμβάνει τους παλιούς κατοίκους του ημιαστικού κέντρου, οι οποίοι δεν αποτελούν μια ομοιογενή ως προς την προέλευση και τις καταβολές της πληθυσμιακή κατηγορία. Όπως φάνηκε και στην απογραφή του 1905 η κοινότητα δημιουργήθηκε με εγκαταστάσεις πληθυσμού από τα γύρω χωριά σε προγενέστερες περιόδους, είτε εξαιτίας της μεταφοράς της έδρας της Μητρόπολης στη Φλώρινα είτε εξαιτίας της ανασφάλειας που επικρατούσε στην ύπαιθρο με την επανάσταση του Ίλντεν. Παράλληλα όμως με αυτούς τους νέους κατοίκους στην τότε κοινότητα συμβίωναν και οι παλιότερα εγκατεστημένοι, οι οποίοι ήταν στην πλειοψηφία τους μεταπράτες και αποτελούσαν την αστική τάξη και τη μαγιά της κοινοτικής αυτοδιοίκησης. Επομένως, ο όρος «γηγενείς» σημαίνει στην περιπτώσή μας τους μη πρόσφυγες, και δεν προϋποθέτει αναγκαία καταγωγή από τις γύρω κοινότητες. Στις περισσότερες μάλιστα περιπτώσεις στην κατηγορία αυτή ανήκει η «προυχοντική ηγεσία» της κοινότητας, η οποία έχει ήδη ένα ειλημμένο προβάδισμα σε ζητήματα αυτοδιοίκησης και σε θέματα νομής ή κατοχής της εγγείου ιδιοκτησίας εξαιτίας των σχέσεών της με τον μουσουλμανικό πληθυσμό με τον οποίο συμβίωσε σε πλείστες όσες των περιπτώσεων ειρηνικά. Στους γηγενείς όμως πρέπει να συμπεριληφθούν και όσοι εγκαταστάθηκαν στη Φλώρινα από τις γύρω κοινότητες είτε στη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων είτε στη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και οι οποίοι δεν είχαν τις ίδιες προσβάσεις στην εξουσία με τους παλιότερους κατοίκους της πόλης.

¹² Οι Μοναστηριώτες αρχίζουν να εγκαθίστανται στη Φλώρινα το 1914. Για τις συνθήκες της αστικής τους αποκατάστασης βλ. Σ. Ηλιάδου-Τάχου, «Η αστική αποκατάσταση των Μοναστηριωτών προσφύγων και η δημιουργία των προϋποθέσεων για μόνιμη εγκατάστασή τους στη Φλώρινα», *Πρακτικά Συνεδρίου Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ «Πελαγονία μια άλλη Ελλάδα»*, Θεσσαλονίκη 2004 (υπό έδωδο).

¹³ Οι τρεις αυτές πληθυσμιακές ομάδες εγκαθίστανται στην πόλη αλλά και στην ευρύτερη περιοχή της Φλώρινας μετά την περίοδο 1923-1924. Για τη δημιουργία των δύο αστικών προσφυγικών συνοικισμών στην πόλη αλλά και για τις γενικότερες συνθήκες αποκατάστασής τους βλ. Ευστάθιος Πελαγίδης, *Η αποκατάσταση των προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία (1923-1930)*, Θεσσαλονίκη 1994.

¹⁴ Πρόκειται για τους καταγόμενους από το βλαχοχώρι Πισοδέρι το οποίο ανήκε στον καζά της Φλώρινας, είχε 642 ορθόδοξους Έλληνες και διέθετε τη Μοδέστεια Σχολή, κληροδότημα του Αρχιμανδρίτη Μοδέστου, η οποία συμπεριλάμβανε κατά περιόδους και γυμνασιακές τάξεις. Το χωριό διαδραμάτισε ουσιαστικό ρόλο ως «δεσβένι» και έδρα των ελληνικών σημμάτων την περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα. Η μετακίνηση των κατοίκων προς τη Φλώρινα οφείλεται κυρίως στην παραμύη του εμπορίου με την Αλβανία και στη συνακόλουθη οικονομική καχεξία.

¹⁵ Για τη μετακίνηση των Εβραίων του Μοναστηρίου προς τη Φλώρινα και για τις διεκδικήσεις της εβραϊκής κοινότητας από το Δημοτικό Συμβούλιο της Φλώρινας βλ. Σ. Ηλιάδου-Τάχου, «Η Φλώρινα μέσα από το Αρχείο του Δήμου», *Αριστοτέλης* 233-234 (Φλώρινα 1995).

Πισοδερίτες:	2,58%
Εβραίοι:	2,11%

Αν λοιπόν αναζητήσουμε τα ποσοστά που αντιπροσωπεύουν τα επαγγέλματα με τη μεγαλύτερη συχνότητα στον παραγωγικό ιστό της πόλης, θα έχουμε τα κάτωθι δεδομένα:

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΑ
Έμποροι	30,12%
Μεταποίηση	21,40%
Εργάτες	16,72%
Γεωργοί	13,89%
Υπάλληλοι	7,29%
Υπηρεσίες	6,59%
Κτηματίες	1,84%
Κτιριακές εργασίες	0,77%
Ιατροί	0,56%
Φοιτητές	0,3%
Χρηματιστικά επαγγέλματα	0,21%
Δημοσιογράφοι	0,14%

5. Σύγκριση των ιστορικών πληροφοριών του Οδηγού του Ιγγλέση με τις μαρτυρίες του Εκλογικού καταλόγου

Αν συγκρίνουμε την εικόνα που μας έδωσε ο Οδηγός του Ιγγλέση του έτους 1910 με την εικόνα που μας παρέχει ο εκλογικός κατάλογος του έτους 1928, τα συμπεράσματα στα οποία μπορούμε να καταλήξουμε είναι ουσιαστικά: Πρώτα από όλα την περίοδο των ετών 1910-1928 οι αλλαγές που σημειώνονται στον παραγωγικό ιστό της πόλης μπορούν να προσδιοριστούν με την επισήμανση ότι ο μεταπρατικός τομέας διατηρεί το προβάδισμα, συρρικνώνεται όμως από το 53,6% στο 30,12%, συρρίκνωση η οποία δεν μπορεί εύκολα να ερμηνευτεί αν δεν ληφθεί υπόψη η παράλληλη δημιουργία αγροτικής τάξης (αντιπροσωπεύει το 13,89% των κατοίκων), εργατικής τάξης (αντιπροσωπεύει το 16,72%), και τέλος της τάξης των δημοσίων υπαλλήλων (ποσοστό 7,29%).

Η παρουσία των τάξεων αυτών στη Φλώρινα οφείλεται στην εγκατάσταση των προσφύγων, οι οποίοι αναζητούν τρόπους επιβίωσης σε μη κορεσμένους επαγγελματικά κλάδους και σε δραστηριότητες ανάλογες με τις προγενέστερες ασχολίες τους. Η παράλληλη παρουσία των υπαλλήλων και η αύξηση του αριθμού τους πρέπει να αποδοθεί στην αύξηση της γραφειοκρατίας. Ακόμα

στον συγκεκριμένο κατάλογο διαπιστώνουμε την παρουσία μιας συγκεντρωμένης *τάξης κτηματιών*, οι οποίοι εμφανίζονται για πρώτη φορά και κατέχουν γη την οποία απέκτησαν με *δικαιοπραξίες* που συνομολόγησαν με το μουνσουμανικό στοιχείο και οι οποίες νομιμοποιήθηκαν σταδιακά. Τέλος, στη νέα κοινωνία κάνουν αισθητή την παρουσία τους οι πρώτοι φοιτητές, αλλά και οι δημοσιογράφοι, ενώ οι ασκούντες *επαγγέλματα παροχής υπηρεσιών*, εκτός του δημοσίου φορέα, μειώνονται. Η μόνη επαγγελματική τάξη που δεν μεταβάλλεται είναι αυτή των εχόντων εργαστήρια μεταποίησης, ενώ ανερχόμενη είναι και η τάξη των εμπλεκομένων με κατασκευές κτιρίων. Η αδυναμία της μικρής κοινωνίας να παράγει επιστήμονες από το δικό της στελεχιακό δυναμικό αποτυπώνεται στον προσδιορισμό όσων ασχολούνται με επιστημονικά επαγγέλματα και πρέπει να αποδοθεί στην ανωριμότητα των εκπαιδευτικών μηχανισμών που υφίστανται. Τέλος, η αποδυνάμωση του μεταπρατικού τομέα θα πρέπει να αποδοθεί και στην αποχώρηση των Μουσουλμάνων εμπόρων.

6. Κατάταξη των επαγγεμάτων ανά πληθυσμιακή ομάδα

Αν θελήσουμε τώρα να κατατάξουμε τα επαγγέλματα ανά πληθυσμιακή ομάδα ξεχωριστά, θα συνάγουμε μερικά χρήσιμα συμπεράσματα που σχετίζονται με τα ενδιαφέροντα, τις επιδόσεις της καθεμιάς και τη θέση της στην αστικοποιημένη κοινωνία. Για τον προσδιορισμό που προαναφέρθηκε λαμβάνονται υπόψη οι πιο συμπαγείς ομάδες και συγκεκριμένα οι γηγενείς, οι Μοναστηριώτες, οι Μικρασιάτες, οι Πόντιοι και οι Εβραίοι. Οι λοιποί οι οποίοι αντιπροσωπεύουν μικρότερα ποσοστά του δείγματος στη δεδομένη ιστορική συγκυρία δεν εξετάζονται ξεχωριστά.

Η πληθυσμιακά μεγαλύτερη ομάδα είναι αυτή των γηγενών, η οποία όμως δεν είναι και η έχουσα τη μέγιστη συνοχή, γιατί αποτελείται από εγκαταστάσεις που έγιναν σε διαφορετικές χρονικές συγκυρίες στο συγκεκριμένο αστικό κέντρο και επειδή τα μέλη της, ανάλογα με τον χρόνο εγκατάστασης, την οικονομική τους επιφάνεια και την προϋστορία των οικογενειών τους στο πεδίο της κοινοτικής αυτοδιοίκησης εμφανίζουν διαφορετικές και συχνά αντίσες δυνατότητες πρόσβασης στα μορφωτικά αγαθά και στη διοικητική εξουσία. Ακόμα η συγκεκριμένη ομάδα διακρίνεται και για ανισότητες ως προς την κατοχή εγγείου ιδιοκτησίας, ενώ η σχέση της με τη Μητρόπολη την περίοδο της Τουρκοκρατίας και η συμμετοχή της στους αγώνες των Ελλήνων της Μακεδονίας αποτελούν επίσης κριτήρια για την κοινωνική ένταξη των μελών της. Μια κατάταξη των επαγγεμάτων που ασκούνται από τους γηγενείς μπορεί να μας βοηθήσει στον προσδιορισμό των επιλογών τους. Τα πρώτα σε σειρά προτίμησης επαγγέλματα των γηγενών είναι αυτά του εμπό-

ρου (16,9%), του εργάτη (11%), του γεωργού (9,2%), του παντοπώλη (7,3%), του υποδηματοποιού (5,26%), του κηπουρού και του αρτοποιού (2,9%), του κτηματία (2,48%), του ράπτη (2,19%), του κτίστη (2%), του υπαλλήλου (1,9%) και στη συνέχεια του καραγωγέα και του ξυλουργού (1,46%).

Η ποικιλία των επαγγελμάτων, αποδεικνύει αυτές ακριβώς τις διαφορετικές δυνατότητες πρόσβασης στους κοινωνικούς μηχανισμούς, αλλά και τη διαφορά στο βιοτικό επίπεδο. Η ομάδα των γηγενών, η οποία είναι μεσοαστική-μεταπρατική, κάτοχος εγγείου ιδιοκτησίας, εργατική, αλλά και αγροτική, αποτελείται από οικογένειες που έχουν υψηλό κοινωνικό status, το οποίο αντλούν είτε από όσα αποφέρουν οι μεταπρατικές τους δραστηριότητες είτε από όσα αποφέρει η κατοχή της γης, αλλά και από οικογένειες με ιδιαίτερα χαμηλό κοινωνικό status που αγωνίζονται να επιβιώσουν. Αξίζει ακόμα να τονιστεί ότι η ομάδα αυτή είναι η μόνη που έχει στην κατοχή της γη, αλλά και να επισημανθεί η συμμετοχή της ομάδας αυτής στους νεοπαγείς γραφειοκρατικούς μηχανισμούς του νεοελληνικού κράτους, αφού από αυτήν προέρχεται μια ομάδα «υπαλλήλων» του ευρύτερου δημόσιου φορέα.

Ιδιαίτερα αποδυναμωμένη εμφανίζεται η ακμαία επί Τουρκοκρατίας συντεχνία των τσουκαλάδων (0,73%), ενώ η αύξηση του αριθμού των εργατών και των κτιστών που προέρχονται από τους γηγενείς (συνολικό ποσοστό 14%) θα πρέπει να αποδοθεί στις νέες συνθήκες που διαμορφώνονται στην αγορά μετά την ένταξη στο Ελληνικό Κράτος, τη δημιουργία των προϋποθέσεων καπιταλιστικής ανάπτυξης και την είσοδο του ευρωπαϊκού κεφαλαίου, με τη μορφή δανείων και στόχο την αποκατάσταση των προσφύγων.

Οπωσδήποτε όμως αυτό το νέο εργατικό δυναμικό που δεν προέρχεται από τους πρόσφυγες θα πρέπει να θεωρηθεί ότι προέρχεται από τους κατοίκους των χωριών που εγκαθίστανται στην πόλη, αναζητώντας εργασία μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Επιπλέον, είναι γεγονός ότι οι γηγενείς καλύπτουν σε μεγάλο βαθμό τον παραγωγικό τομέα των ξενοδόχων και των πανδοχέων (1%), τομέα αρχικά προσοδοφόρο για τα δεδομένα της εποχής εκείνης, ενώ δίνουν στην πόλη τον πρώτο *αλευροβιομήχανο*, ο οποίος έφερε την τεχνική υποδομή που θα καταργήσει σταδιακά τους παραδοσιακούς νερόμυλους της πόλης.

Τέλος, επιχειρώντας να ερμηνεύσουμε με κοινωνικά κριτήρια τις επαγγελματικές επιλογές των γηγενών θα λέγαμε ότι η ανώτερη κοινωνική κατηγορία, η οποία σε μεγάλο βαθμό αποτελεί και την άρχουσα κοινωνική τάξη της πόλης την περίοδο αυτή, είναι η *ομάδα των εμπόρων και των κτηματιών*, η οποία είναι χρόνια εγκατεστημένη στην κοινότητα, έχει εγγράψει τις δικές της περγαμινές στην ιστορία της τουρκοκρατούμενης κοινότητας και απολαμβάνει την εμπιστοσύνη των εκπροσώπων του Ελληνικού Κράτους που έχουν στα χέρια τους τη δημόσια διοίκηση. Από την ομάδα αυτή προέρχονται

και οι 4 δικηγόροι της πόλης και 3 δάσκαλοι, γεγονός που μαρτυρεί αξιολογες επιδόσεις στα γραμμάτα. Η διαπίστωση μάλιστα αυτή επιβεβαιώνεται και από την παρουσία στην πόλη δύο τυπογράφων προερχόμενων από την ομάδα των γηγενών.

Η συγκρότηση όμως του αστικού κορμού της πόλης θα ήταν δυσχερής χωρίς την παρουσία του αστικοποιημένου πυρήνα των Μοναστηριωτών. Από το 1914, έτος κατά το οποίο αρχίζει η μαζική εγκατάστασή τους στο ελληνικό έδαφος, ως το 1928, οι Μοναστηριώτες καταλαμβάνουν τον χώρο των αστικών επαγγελμάτων, συναγωνιζόμενοι τους γηγενείς, οι οποίοι έλεγχαν παραδοσιακά τον χώρο αυτό.

Αναλύοντας τα δεδομένα που αφορούν στα επαγγέλματα των Μοναστηριωτών, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι τα επαγγέλματα που ασκούν οι Μοναστηριώτες είναι κατά σειρά προτεραιότητας τα εξής: το επάγγελμα του εμπόρου (15,2%), του ράπτη (7%), του εργάτη και του παντοπώλη (6,7% για το καθένα), του υποδηματοποιού (5,9%), του ξενοδόχου και του υπαλλήλου (2,9% για το καθένα), του ζαχαροπλάστη (2,6%) και του δασκάλου (2,2%).

Η πληθυσμιακή αυτή ομάδα παρουσιάζεται ομοιογενής ως προς τον μεσοαστικό-μικροαστικό προσανατολισμό της, επενδύει στον μεταπρατικό τομέα ή επιδίδεται σε εργατικά επαγγέλματα, ενώ αποφεύγει σχεδόν ολοκληρωτικά τον πρωτογενή τομέα παραγωγής (ένας δηλώνει γεωργός), όχι όμως και τις επενδύσεις σε έγγεια ιδιοκτησία, σε μικρότερη βέβαια κλίμακα από τους γηγενείς (1,8% κτηματίες). Παράλληλα παρουσιάζει μεγαλύτερη, αναλογικά με τον αριθμό της, ευελιξία προσαρμογής στον τομέα παροχής υπηρεσιών, αφού στελεχώνει τον ευρύτερο δημόσιο τομέα με τα επαγγέλματα του γραμματέα, του μουσικοδιδασκάλου ή του καθηγητού.

Η εξήγηση βρίσκεται στην αστική προέλευση της ομάδας αυτής και στο ικανοποιητικό μορφωτικό της επίπεδο. Ακόμα από τις ευημερούσες πάλαι ποτέ συντεχνίες του Μοναστηρίου ενεργές στον νέο αστικό περίγυρο φαίνονται να είναι αυτές των ραφτάδων, των κηροποιών και των χρυσοχών, ενώ τα επαγγέλματα του βιβλιοπώλη και του βιβλιοδέτη παρουσιάζονται μεταφτευμένα από το Μοναστήρι στην πόλη της Φλώρινας.

Εκ παραλλήλου με τους γηγενείς ή ανταγωνιστικά προς αυτούς, οι Μοναστηριώτες ασχολούνται με το επάγγελμα του υποδηματοποιού, ή του ξυλέμπορου, δεν επιδεικνύουν όμως έφεση στο επάγγελμα του αεροποιού (ένας μόνο δηλώνεται ως αεροποιός), το οποίο ελέγχεται κυρίως από γηγενείς. Εισβάλλουν όμως δυναμικά στο επάγγελμα του ξενοδόχου και ανταγωνίζονται τους γηγενείς και στην εμπορία των ζώων. Από τα λοιπά επιστημονικά επαγγέλματα επιλέγουν και ασκούν το επάγγελμα του δικηγόρου (δίνουν στην πόλη 3 συνολικά δικηγόρους) και το επάγγελμα του φαρμακοποιού (ένας στον εκλογικό κατάλογο προέρχεται από το Μοναστήρι). Τέλος πρέπει να

επισημανθεί η τάση των Μοναστηριωτών να επιδίδονται σε νέα επαγγέλματα όπως αυτά του πράκτορα, του φωτογράφου ή του σωφέρ, τα οποία εισέβαλαν τότε στην αγορά εργασίας με την εξέλιξη της τεχνολογίας.

Η προσφυγική ομάδα των προερχομένων από τον Πόντο αποτελεί την κατηγορία εκείνη του πληθυσμού, η οποία αποκαθίσταται σε ένα αστικό πλαίσιο με παροχή γης. Στο πλαίσιο των δύο αστικών προσφυγικών συννοικισμών που δημιουργούνται από την ΕΑΠ οι Πόντιοι εντάσσονται στον αστικό κορμό ως αγρότες. Συγκεκριμένα τα επαγγέλματα που ασκούν είναι τα εξής:

Είναι φανερό ότι πρόκειται για μια πληθυσμιακή ομάδα η οποία ασχολείται κυρίως με τον πρωτογενή τομέα παραγωγής σε ποσοστό 43,9%, αλλά και με την κατασκευή υποδημάτων σε ποσοστό 11,4%, και με το εμπόριο σε ποσοστό 6,1% και με άλλα επαγγέλματα σε μικρότερη κλίμακα. Τα νέα επαγγέλματα που κομίζουν οι πρόσφυγες αυτοί και τα οποία αποτυπώνονται στον εκλογικό κατάλογο είναι το επάγγελμα του μελισσοκόμου, το οποίο δεν υπάρχει στις άλλες πληθυσμιακές ομάδες, και το επάγγελμα του μηχανικού, για το οποίο βέβαια δεν γνωρίζουμε σε ποιο επίπεδο σπουδών ή κατάρτισης αναφέρονται. Οι προερχόμενοι από τον Πόντο δεν επιλέγουν να ενταχθούν στην εργατική τάξη, ενώ η συμμετοχή τους στο επάγγελμα του δασκάλου αλλά και σε αυτό του υπαλλήλου, αν και μικρή, δείχνει μια τάση ένταξης στον τομέα παροχής υπηρεσιών. Ο μεταπρατικός τομέας επίσης δεν τους προσελκύει, ίσως γιατί δεν διέθεταν τα αναγκαία κεφάλαια ή την αναγκαία εμπειρία. Τέλος, αντίθετα με τους Μοναστηριώτες επιλέγουν με μεγαλύτερη συχνότητα το επάγγελμα του αρτοποιού από αυτό του ράπτη. Και το ερώτημα που ανακύπτει είναι αν η έφεση στα αγροτικά επαγγέλματα είναι αποτέλεσμα δικής τους επιλογής ή αποτέλεσμα των συνθηκών που δημιουργήθηκαν στα πλαίσια της αποκατάστασής τους.

Μια ακόμα πληθυσμιακή ομάδα η οποία εντάσσεται στον παραγωγικό ιστό της πόλης είναι αυτή των Μικρασιατών. Οι Μικρασιάτες αποτελούν μια συνεκτική πληθυσμιακή ομάδα η οποία εγκαθίσταται στη Φλώρινα μετά το 1923. Η συγκεκριμένη ομάδα, όπως εμφανίζεται στον πίνακα, επιλέγει σε μεγάλο βαθμό την ενασχόληση με τον πρωτογενή τομέα παραγωγής (24,5%), όχι βέβαια σε τόσο μεγάλο όσο οι εκ Πόντου καταγόμενοι, ενώ η δεύτερη προτίμησή της είναι το επάγγελμα του εργάτη (10,8%), και τρίτο κατά σειρά επιλέγεται το επάγγελμα του εμπόρου (5,4%) και του υποδηματοποιού (5,4%) επίσης.

Τα καινούργια επαγγέλματα τα οποία εισάγουν οι Μικρασιάτες στην πόλη είναι αυτά του καπνεργάτη, του καπνεμπόρου, του λουτρού και του ταπητουργού. Παράλληλα ασκούν και επιστημονικά επαγγέλματα, όπως αυτά του δικηγόρου, του φαρμακοποιού, του ιατρού, του μηχανικού-το οποίο απαντάται και στους καταγόμενους από τον Πόντο, και το επάγγελμα του δα-

σκάλου. Η εξάπλωση των επιστημονικών επαγγελμάτων στους Μικρασιάτες δεν είναι εντυπωσιακή και κινείται σε παρόμοιες αναλογίες με την παρουσία των επιστημόνων στις λοιπές πληθυσμιακές ομάδες. Από τα λοιπά επαγγέλματα δείχνουν να επιλέγουν περισσότεροι το επάγγελμα του μυλοθού παρά του παντοπώλη και του ράπτη, ενώ οι τάσεις προσαρμογής τους στις νέες συνθήκες διαφαίνονται με την άσκηση νεωτεριστικών για τα δεδομένα της εποχής επαγγελμάτων όπως αυτά του πράκτορα ή του σωφρέα. Η ύπαρξη ομάδας Μικρασιατών που εντάσσονται στη χορεία των υπαλλήλων του Δημοσίου φανερώνει ένα ικανοποιητικό μορφωτικό επίπεδο. Τέλος ένας από αυτούς ασκεί το επάγγελμα του βυροδοξή, επάγγελμα που επιλέγει επίσης μόνος ένας εκ των Μοναστηριωτών.

Η τελευταία ομάδα προσφύγων που εγκαθίσταται στην πόλη είναι αυτή των Θρακιωτών. Από την επεξεργασία των στοιχείων του πίνακα προκύπτει ότι η ομάδα των προσφύγων που προέρχονται από τη Θράκη ασχολείται κυρίως με τον πρωτογενή τομέα παραγωγής και είναι αγρότες σε ποσοστό 48,9%, και εργάτες σε ποσοστό 8,5%. Τρίτο στις προτιμήσεις τους έρχεται το επάγγελμα του παντοπώλη (6,3%) και ακολουθούν με την ίδια συχνότητα αναφορών το επάγγελμα του ράπτη (4,2%), και του εμπόρου (4,2%). Από τα επιστημονικά επαγγέλματα ασκούν το επάγγελμα του ιατρού, του μηχανικού και του δημοδιδασκάλου σε πολύ μικρή όμως συχνότητα.

Το 1928 στην πόλη της Φλώρινας υφίσταται και η εβραϊκή κοινότητα. Η κοινότητα αρχίζει να δημιουργείται με την προσέλευση από το Μοναστήρι των εκεί Εβραίων που αποχωρούν στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και θα παραμείνει στην πόλη ως την εξόντωσή της από τα χιτλερικά στρατεύματα.

Η ανάλυση των δεδομένων που αφορούν τους Εβραίους μπορεί να μας οδηγήσει στα εξής συμπεράσματα: πρώτα-πρώτα οι Εβραίοι της Φλώρινας, αν κρίνουμε από τα επαγγέλματα που ασκούν, είναι μια ομάδα με χαμηλό βιοτικό επίπεδο και κοινωνικό status. Το πρώτο επάγγελμα που επιλέγουν είναι αυτό του ράπτη (21,2%) και έπειτα του εμπόρου (15,15%). Η ομάδα των εμπόρων είναι πιθανόν να διέθετε σχετική οικονομική άνεση. Οι λοιποί είναι εργάτες (9,09%), παντοπώλες (9,09%), αγθοφόροι (6,06%) ή ασκούν άλλα επαγγέλματα χαμηλού κοινωνικού κύρους. Τα νέα επαγγέλματα που κομίζουν στην κοινότητα είναι αυτά του μπαλωματή και του παλαιοπώλη, τα οποία δεν συναντώνται στις λοιπές ομάδες. Επομένως από τους Εβραίους που καταγράφονται στον εκλογικό κατάλογο του 1928 κανένας δεν έχει γεννηθεί στη Φλώρινα. Η εγκατάστασή τους μάλιστα στην πόλη έγινε σε συγκεκριμένες συνοικίες, αφού όλοι οι έχοντες δικαίωμα ψήφου κατοικούν στο Δ΄, Ε΄ και Ζ΄ εκλογικό τμήμα.

6. Σύγκριση της στατιστικής του 1905 με τον εκλογικό κατάλογο του 1928

Η σύγκριση της στατιστικής της Μητροπόλης του έτους 1905 με τον εκλογικό κατάλογο του έτους 1928 μας προσφέρει μερικά αξιοπιστα δεδομένα.

Συγκεκριμένα, η στατιστική του 1905 περιλαμβάνει ονόματα 406 γηγενών οικογενειών οργανωμένα κατά συνοικίες, ενώ στη διπλανή στήλη καταγράφεται ο τόπος προέλευσής τους και αμέσως μετά ο χαρακτηρισμός *εντοπία* ή *ξένη* για τις οικογένειες που συγκροτούν την τότε κοινότητα. Ο εκλογικός κατάλογος του έτους 1928 αναγράφει 1.579 εκλογείς κατανεμημένους σε επτά εκλογικά τμήματα. Αν λοιπόν θεωρήσουμε ότι κάθε οικογένεια είχε κατά μέσο όρο 5 άτομα θα καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι η πόλη το 1905 είχε 2.000 Έλληνες, ενώ το 1928 είχε περίπου 8.000 Έλληνες, μέσα στους οποίους εντάσσουμε και τις 30 οικογένειες των Εβραίων. Αν λοιπόν θεωρήσουμε ως δεδομένο ότι οι αναγεγραμμένοι στη στατιστική του 1905 ήταν γηγενείς, μπορούμε να μιλήσουμε και για αύξηση του αριθμού των γηγενών από το 1905 ως το 1928, αφού οι 406 οικογένειες των γηγενών έγιναν 688, άρα αυξήθηκαν κατά 282, αύξηση που εγγίζει τα όρια του 1/3 του συνόλου.

Η αναζήτηση των παραμέτρων εκείνων που οδηγούν σε αύξηση του πληθυσμού είναι δυσχερές. Συσχετίζοντας τους δύο καταλόγους παρατηρούμε τα εξής:

α. Μόνο 220 ονόματα από τα 406 του καταλόγου του 1905 αναγνωρίστηκαν ως οικογενειακά ονόματα που ταυτίζονται με ονόματα τα οποία φέρουν κατά το μάλλον ή ήττον οι απόγονοί τους το 1928. Για τα λοιπά 286 και κυρίως για όσα έφεραν εν έτει 1905 προσωνύμια αντί επιθέτων η αναγνώρισή τους μέσα στον εκλογικό κατάλογο του 1928 ήταν αδύνατη, αφού ο μετασχηματισμός τους σε πλήρη επίθετα φαίνεται ότι δεν ακολούθησε κάποιους νόμους που μπορούν να αποκωδικοποιηθούν, αλλά έγινε συγκυριακά. Επιπλέον τα πατρωνυμικά σε γενική πτώση δεν μπορούν να οδηγήσουν σε ασφαλή ταύτιση με όσους διαθέτουν το ίδιο επώνυμο στον μεταγενέστερο κατάλογο.

β. Οι συνοικίες από τις οποίες προέρχονται οι γηγενείς που συναντώνται και στον κατάλογο του 1928 είναι οι συνοικίες της Αγοράς, του Τσολάκ-Τσεσμέ, το Αριστερό και το Δεξί Βαρόσι και η συνοικία των Αγγειοπλαστών. Πρόκειται για τις συνοικίες εκείνες που είχαν από την αρχή τους περισσότερους κατοίκους με πλήρη επίθετα και οι οποίες παρουσίαζαν μια ορισμένη δυναμική στο πεδίο της οικονομίας. Αντίθετα, δεν εμφανίζεται ή δεν μπορεί να ταυτιστεί με τους κατοίκους της πόλης του έτους 1928 μεγάλο μέρος από όσους κατοικούσαν στις συνοικίες Αιγυπτιακή, Αρμεντοκαλίδων, Βοειδομαχαλά, Αλβανική, Άνω Τσιφλίκι, Κάτω Τσιφλίκι.

γ. Η αύξηση επομένως του γηγενούς πληθυσμού της πόλης θα πρέπει να

ήταν μεγαλύτερη από το 1/3, αφού ένα μεγάλο μέρος των κατοίκων του 1905, λίγο περισσότερο από το ήμισυ, δεν απαντάται στα αρχεία του 1928 και θα πρέπει ή να μην ήταν μόνιμα εγκατεστημένο στην περιοχή, ή να μετανάστευσε, ή να εξέλιπε λόγω των συνεχών πολέμων της περιόδου-χωρίς να παραγνωρίσουμε βέβαια και την πιθανότητα να αναγράφεται στον μεταγενέστερο κατάλογο με άλλο όνομα. Επομένως η παρουσία των 688 οικογενειών των γηγενών στον κατάλογο του 1928 συνεπάγεται αύξηση 468 οικογενειών γηγενών, ποσοστό που ξεπερνά τα 2/3.

δ. Οι νέοι γηγενείς που εγκαθίστανται στο υπό διαμόρφωση αστικό κέντρο πρέπει να μετακινούνται από τα γύρω χωριά αναζητώντας τρόπους επιβίωσης στην πρωτεύουσα του νομού ή να προέρχονται σε σημαντικό ποσοστό από δημογραφική αύξηση του πληθυσμού. Για να προσδιορίσουμε τα ποσοστά της δημογραφικής αύξησης του πληθυσμού χρησιμοποιούμε τη στήλη που προσδιορίζει τον χρόνο γέννησης, απομονώνοντας τους γηγενείς. Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι τα παιδιά των γηγενών τα οποία γεννήθηκαν την περίοδο 1885-1900 –τα οποία μπορούσαν το 1928 να είναι περίπου 30 χρονών ώστε να συμπεριληφθούν στον εκλογικό κατάλογο– ήταν 93 και επομένως μπορούμε να δικαιολογήσουμε μόνο το 19,8% της αύξησης του πληθυσμού μέσα από την εκδοχή της δημογραφικής εξέλιξης. Αν όμως διατυπώσουμε την υπόθεση ότι η αδυναμία ταύτισης των οικογενειών του αρχείου του 1905 με αυτές του 1928 οφείλεται μόνο στην έλλειψη συγκεκριμένων επιθέτων στο πρώτο αρχείο, τότε η διαφορά πληθυσμού ανάμεσα στα δύο αρχεία μειώνεται σημαντικά (688 οικ. γηγενών του αρχείου του 1928 - 406 του αρχείου του 1905 = 282 οικογένειες διαφορά), οπότε η δημογραφική αύξηση του πληθυσμού αιτιολογεί το 32,9% των νέων ονομάτων των γηγενών. Οπωσδήποτε όμως η αύξηση του αριθμού των γηγενών σε ένα ποσοστό 65-75% θα πρέπει να αποδοθεί σε μετακινήσεις των κατοίκων των χωριών προς την πόλη την περίοδο 1905-1928, εξαιτίας της ανασφάλειας που επικρατούσε στη διάρκεια των πολέμων, αλλά και στα πλαίσια της αρχόμενης αστικοποίησης.

7. Αντιστοίχιση των συνοικιών του 1905 με τα εκλογικά τμήματα του 1928

Μια επιπλέον αναντιστοιχία ανάμεσα στο αρχείο της Μητρόπολης του 1905 και στον κατάλογο του 1928 είναι η ύπαρξη συνοικιών στο πρώτο και επτά εκλογικών τμημάτων στο δεύτερο. Μετά από τον συσχετισμό των ονομάτων διαπιστώθηκε η εξής σχέση μεταξύ των εκλογικών τμημάτων και των συνοικιών:

– Το Α' εκλογικό τμήμα περιλάμβανε το μεγαλύτερο μέρος των συνοικιών Αγγειοπλαστών, Άνω και Κάτω Τσιφλίκιου, Τσολάκ-Τσεσμέ, και Βοειδομαχαλά.

– Το Β΄ εκλογικό τμήμα περιλάμβανε μικρό μέρος των συνοικιών Αρτιστερό και Δεξι Βαρόσι, Αγοράς, Τσολάκ-Τσεσιμέ, Αγγειοπλαστών, Αλβανική.

– Το Γ΄ εκλογικό τμήμα περιλάμβανε το κύριο μέρος των συνοικιών Αρτιστερό και Δεξι Βαρόσι, Αγοράς και Τσολάκ-Τσεσιμέ που είναι και οι πλουσιότερες συνοικίες της πόλης.

– Το Δ΄ εκλογικό τμήμα περιλάμβανε ελάχιστες οικογένειες γηγενών, τον αστικό προσφυγικό συνοικισμό όπου κατοικούσαν Μικρασιάτες, Θράκες, Πόντιοι, και το κύριο μέρος του εβραιομαχαλά. Το τμήμα αυτό δε σχετίζεται με καμία από τις παραδοσιακές συνοικίες της πόλης της περιόδου της τουρκοκρατίας.

– Το Ε΄ εκλογικό τμήμα περιλάμβανε επίσης μέρος του αστικού προσφυγικού συνοικισμού και κατοικείται από Μικρασιάτες, Πόντιους, Θράκες και δύο μόνο οικογένειες Εβραίων. Οι γηγενείς είναι ελάχιστοι και επειδή πρόκειται για το μικρότερο τμήμα εικάζουμε ότι περιλαμβάνει ό,τι απέμεινε από τον προαναφερθέντα συνοικισμό.

– Το Στ΄ εκλογικό τμήμα περιλάμβανε Μοναστηριώτες, Μικρασιάτες, Πόντιους, Θράκες αλλά και γηγενείς, βρίσκεται και αυτό έξω από τις παραδοσιακές συνοικίες της πόλης και περιλαμβάνει τον Β΄ αστικό προσφυγικό συνοικισμό και γενικά όλο το προς τα άνω τμήμα της πόλης.

– Το Ζ΄ εκλογικό τμήμα περιλάμβανε το μεγαλύτερο μέρος των παραδοσιακών συνοικιών Τσολάκ-Τσεσιμέ, και της συνοικίας της Αγοράς και κατοικούν σε αυτό γηγενείς, σημαντικός αριθμός Μοναστηριωτών, αλλά και Μικρασιάτες, Πόντιοι, Θράκες, Πισοδερίτες.

SUMMARY

S. Iliadou-Tachou, *Demographic process of Florina (1906-1928)*.

This article aims to present a point of view concerning Florina in the first half of the 20th century.

At first the description of the greek-orthodox community of Florina (1905), made by the Metropolitan Bishop, named «Anthimos», is used as a source.

In this manuscript the Metropolitan Bishop registers the demographic and professional structure of the neighbourhoods of Florina, during the early 20th century.

Another source used is the «Guide of the whole Greek», edited in 1910, which offers us the ability to compare the issues of the two sources, in order to have a complete aspect about the old community of Florina.

Finally, an electoral catalogue of 1928 is used as a source in order to give us more information about the refugees, who were installed in Florina in many different periods, under different circumstances.